

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 9, с. 12–15

Завданням нового етапу розвитку України на найближчі роки є створення сприятливих умов для мобілізації інвестиційних ресурсів та утвердження інноваційної моделі розвитку країни. Чинники, що сприяли економічному зростанню України у попередні роки, значною мірою себе вичерпали. Для подальшого підвищення виробництва необхідна ефективна політика держави, яка б забезпечувала щорічні темпи зростання ВВП на рівні 5–6 %, інвестицій в основний капітал — 10–12 %.

Розглянемо тенденції та проблеми розвитку інвестиційного процесу в Україні за останні роки.

Як свідчить аналіз, інвестиційний ринок у країні розвивається надзвичайно складно. З початку 90-х років обсяги інвестування в основний капітал постійно скорочувалися і в 1997 р. становили одну п'яту до рівня 1990 р. Починаючи з 1998 р. вони збільшувалися, чому сприяло також економічне зростання в Україні — валове нагромадження основного капіталу за 2000 р. зросло на 12,4 % при підвищенні ВВП на 5,9 %, у 2001 р. — відповідно на 8,3 і 9,1 %.

Почала також зростати питома вага валового нагромадження основного капіталу у ВВП — з 19,3 у 1999 р. до 20,2 % у 2001 р. Перевищення темпів зростання валового нагромадження основного капіталу над темпами ВВП є ознакою активної розбудови економіки, позитивним прикладом якого є європейські країни. Наприклад, у Словенії, Угорщині, Польщі зростання інвестицій більш ніж удвічі перевищує темп зростання ВВП. У Польщі середньорічний приріст інвестицій в основний капітал за 1995–1999 рр. був в 6,4 раза більший, ніж в Україні.

Для забезпечення швидкого економічного зростання та інтегрування в європейський простір необхідно в подальшому істотно поліпшувати інвестиційний клімат. Проте у 2002 р. темпи зростання економічних показників уповільнилися.

За 9 місяців обсяг ВВП становив 155,3 млрд грн, або 104,1 % відповідно до цього періоду поточного року (2001 р. — 110,5 %), обсяг інвестицій в основний капітал — відповідно 19,8 млрд грн, або 106,2 % (2001 р. — 125,2 %). Причиною зниження у 2002 р. інвестиційної активності була напружена виборча кампанія до рад усіх рівнів, яка відтягнула на себе значні кошти з усіх секторів економіки. Можна передбачити, що 2003 рік, що передуює президентським виборам, теж не передбачає бажаних інвестицій.

Успішна реалізація завдань структурно-інноваційної стратегії розвитку України залежить від створення ефективної системи формування інвестиційного потенціалу.

За результатами 9 місяців 2002 р. основним джерелом інвестицій в основний капітал стали власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких за звітний період здійснено 66,6 % усіх капітальних вкладень. Залишаються незначними частки фінансування за рахунок коштів державного (5 %) та місцевого (3,3 %) бюджетів, кредитів інвестиційних фондів (2,5 %), кредитів банків (5,1 %), інших джерел (8,4 %) та коштів іноземних інвесторів (4,5 %).

Структура інвестицій в основний капітал, %

Джерело інвестицій	1997 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р. (9 міс.)
Кошти Держбюджету	8,4	5,1	5,4	5,0
Кошти місцевих бюджетів	3,5	4,1	4,1	3,3
Власні кошти підприємств	75,2	68,6	66,8	66,6
Кошти населення на житлове будівництво	8,1	5,0	4,4	4,6
Кредити інвестиційних фондів				2,5
Кредити банків	3,7	11,3	15,0	5,1
Інші джерела				8,4
Кошти іноземних інвесторів	1,1	5,9	4,3	4,5

Успіх подальшої розбудови ринкової економіки залежить від темпів зростання та використання потенціалу власних інвестиційних ресурсів. Проте частка їх, на жаль, зменшується, причиною чого є низький рівень капіталізації прибутків і відсутність економічних стимулів до їх зростання. Аналізуючи фінансові результати від звичайної діяльності підприємств до оподаткування, можна дійти висновку, що за останні роки спостерігається зростання обсягів прибутків з 7,4 млн грн у 1999 р. до 18,7 млн грн у 2001 р. та збільшення питомої ваги підприємств, які отримали прибуток, з 44 до 62 % їх загальної кількості. Проте у 2002 р. ці показники погіршилися: за 9 місяців обсяг прибутку становив 12,2 млн грн (2001 р. — 17,2 млн грн), частка прибуткових підприємств — 55 проти 56 %. На 2003 р. поліпшення економічної ситуації не передбачається — до Держбюджету закладений приріст зростання ВВП усього 4 %.

Іншою важливою складовою власних інвестицій в основний капітал є амортизаційні відрахування, від норм і методів нарахування яких залежить інвестиційна діяльність суб'єктів господарювання.

Непрогресивна амортизаційна політика, тяжке фінансове становище підприємств (понад 40 % — збиткові), відсутність оборотних коштів, неконкурентоспроможність продукції внаслідок використання дорогих енергоресурсів стримують швидке зростання інвестицій в основний капітал. Унаслідок цього у структурі ВВП їх питома вага не перевищувала у 2001 р. 16 %, а у валовому нагромадженні — 80 %, за 9 місяців 2002 р. — відповідно 12,7 і 68,5 %.

Якщо раніше основою для формування в Україні амортизаційної політики був фізичний знос виробничих фондів, то за теперішніх умов необхідно більшою мірою враховувати вплив інтенсивних чинників. Податкова політика через запровадження економічно необґрунтованих вимог до суб'єктів господарської діяльності є основним стримуючим чинником економічного розвитку. На сучасному етапі актуальним є завдання розширення прав підприємств щодо вибору конкретних методів і норм нарахування амортизації як важливої передумови підвищення інвестиційного ресурсу та термінів використання основних засобів.

До того ж відбувається нецільове використання амортизаційних відрахувань. У 1997–2000 рр. майже половина виведених з-під оподаткування сум була спрямована не на інвестиції, а на поповнення обігових коштів підприємств.

Амортизаційна політика — це основа економічного розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі.

А отже, від обсягів державних видатків залежить і розвиток поточних програм. На формування інвестиційного потенціалу негативно вплинули розпорощення інвестиційних бюджетних ресурсів (затверджено понад 180 державних цільових програм) та спрямування приватизаційних коштів на цілі бюджетного споживання. Проте видатки, які впливають на інвестиційний потенціал і динаміку економічного зростання — на фундаментальні дослідження та науково-технічний прогрес, у 2000 і 2001 р. становили по 2,3 % на рік, у той час як на державне управління вони зростали відповідно до 8,5 і 8,9 %. У Держбюджеті 2003 р. попередні тенденції зберігаються — зростають витрати на державне управління та скорочуються на науку, інноваційну діяльність суб'єктів підприємництва, що не сприяє оновленню основних фондів і підвищенню рівня конкурентоспроможності.

Не спрямовуються з Державного бюджету на інвестування надходження від приватизації, які використовуються переважно на покриття його дефіциту і до того ж з кожним роком скорочуються.

Якщо у 2000 р. від приватизації 5247 об'єктів до Держбюджету надійшло 2075,4 млн грн, у 2001 р. — відповідно 6048 об'єктів — 2208 млн грн, то за 11 місяців 2002 р. приватизовано 5498 об'єктів, а надійшло лише 589,8 млн грн.

Формування інвестиційних ресурсів значною мірою залежить від зміцнення банківської системи, подолання розриву між комерційними банками і реальною економікою. Порівняльна динаміка показників кредитування та інвестицій в основний капітал свідчить про зростання їх ролі.

Наприклад, обсяг кредитів комерційних банків у національній валюті на кінець 2001 р. становив 15,4 млрд грн, а їх частка в обсязі інвестицій в основний капітал — 57,7 % (у 1996 р. — 32,5 %), в іноземній валюті — відповідно 12,4 млрд грн і 38 % (у 1996 р. — 10,3 %).

У 2001 р. частка короткострокових кредитів українських комерційних банків знизилася з 82,4 до 78,3 %, а частка довгострокових — зросла з 17,6 до 21,7 %. Причому їх зростання досягнуто не за рахунок перетворення прострочених кредитів у довгострокові, як було у попередні роки. Розширенню бази кредитування сприяло збільшення частки строкових депозитів і до запитання з 35,4 до 43,5 % сукупних зобов'язань банків.

Приріст обсягів кредитування реального сектору економіки за 2001 р. становив 45,4 %, а частка кредитів у активах банків зросла з 46 до 53 %.

Також скоротилася частка міжбанківських кредитів у кредитному портфелі банків, а це означає, що банківська система дедалі менше працює сама на себе і дедалі більше — на економіку.

Проблемою у кредитно-фінансовій сфері є відсутність майна під заставу, складна процедура отримання банківського кредиту, високі кредитні ставки.

Не сприяють зростанню інвестиційного потенціалу низька дієздатність банківської кредитної системи та її фактична неспроможність акумулювати достатньо високий інвестиційний потенціал населення, відсутність розвинутої мережі інституційних інвесторів — пенсійних фондів і страхових компаній.

Після значних втрат в Ощадбанку, трастах, фірмах громадяни України не поспішають вкладати гроші в банки через недовіру до держави. Верховна Рада прийняла Закон про банківські гарантії, за яким повертає клієнтові банку у разі виникнення банківських катастроф 1500 грн. Ця сума не може зацікавити і розвіяти сумніви перспективних вкладників. За оцінками, середня сім'я зберігає вдома 2–3 тис. дол., а всього у домашніх “банках” законсервовано від 10 до 20 млрд дол. Про такий кредитно-інвестиційний ресурс вітчизняна економіка може тільки мріяти. Наприклад, у європейських країнах сума гарантованого повернення становить 20 тис. євро. Такий обсяг гарантування зацікавлює населення вкладати свій приватний капітал в інвестування.

Так, основною проблемою залучення коштів на банківські депозити в Україні є ризик погіршення фінансового становища банку. За 10 місяців 2002 р. з Державного реєстру банків виключено 9 банків, із них 8 — через ліквідацію, а 1 — через реорганізацію. За станом на 1 листопада 2002 р. у стадії ліквідації перебуває 27 банків.

У 2001 р. попит на мікрокредити збільшився майже в 2 рази.

Тенденцією 2002 р. стала схема фінансування малих і середніх підприємств за допомогою міжнародних кредитних інститутів, які почали збільшувати свої кредитні вкладення в українські підприємства та пом'якшили свої вимоги до вітчизняних виробників. Піонерами з кредитування малого та середнього бізнесу є Європейський банк реконструкції та розвитку, Німецько-український фонд, фонд “Євразія”, Світовий фонд.

Кредитні лінії обслуговують відомі в Україні банки: Аваль, Приватбанк, Надра, Ажіо, ВАБанк, Мікрофінансовий банк. Розмір кредитування — від 100 до 100 тис. дол., термін позички — від кількох днів до 3-х років. Ставки — в межах 11–21 %.

Протягом останнього десятиліття мікрокредитування стрімко розвивалося у країнах Західної та Східної Європи.

У Чехії програми розвитку підприємництва впроваджуються за рахунок бюджету, забезпечує їх Чесько-Моравський банк гарантій та розвитку, максимальний розмір кредитування — 300 тис. дол. під 12 % річних.

У Болгарії головну роль у кредитуванні відіграє громадський сектор: кредитні кооперативи та Фонд мікрокредитування; розмір кредитів — 2–4 тис. дол. під 14–18 % річних.

В Україні посилюється конкуренція з боку іноземних банків, які продовжують приходити в Україну і відіграють важливу роль на одному з основних фінансових ринків — кредитному. Найоптимальнішим варіантом для українського підприємства залишається отримання заокеанських кредитів, середня вартість яких зараз становить 10 % річних у ВКВ. Практично не вигідними залишаються позики у національній валюті, які досить дорогі порівняно з валютними — середньострокова ставка становить близько 23 % річних.

Багато країн світу підняли рівень своїх інвестицій завдяки пенсійним коштам, а приватні недержавні пенсійні фонди (НПФ) стали самими впливовими інвесторами, маючи в обігу фінансові ресурси іноді рівні бюджетам країни. Наприклад, у Чилі через НПФ за відносно короткий час було акумульовано 32 млрд дол. У Польщі за кілька років добровільно-примусово до системи НПФ увійшло все працююче населення, і там дивуються, що Україна цього ще не зробила.

Залучення до обігу пенсійних коштів населення є рятувальними фінансовими ін'єкціями для економіки країни. Основне завдання НПФ — не тільки зберегти вклади населення, а й значно їх збільшити. Комерційні банки, інвестиційні фонди отримали б від цього значні кошти, а люди — гарантовану пенсію на старості.

В Україні недержавне пенсійне страхування розвинене слабо. Найбільш вірогідними для України є корпоративні пенсійні фонди (при великих підприємствах) або професійні. Відповідний закон у Верховній Раді пройшов лише перше читання і не має механізму захисту потенційних вкладників, не визначено і правонаступників. До того ж досвід Росії, яка в пенсійній реформі йде попереду, показує, що навіть у досить великих корпоративних НПФ, створених при РАО ЄС, “Газпром”, за десять років активи знецінились у кілька разів, а відповідно і пенсії.

Важливою структурною частиною інвестиційного ресурсу є прями іноземні інвестиції.

У 2001 р. Міжнародний інвестиційний банк визначив Україну найбільш інвестиційно привабливою державою. Далі йдуть Росія (55,8 %), Нігерія (36,3 %), Еквадор (30 %) та Кот-Д'Івуар (29,5 %). Перелік країн, які не поспішають повертати борги по вкладених інвестиціях, очолює Аргентина (66,9 %). Україні дефолт не загрожує, у неї є перспективи для залучення портфельних інвестицій. У той же час аналіз показує, що ці запозичення мають невисоку якість та галузевий і регіональний дисбаланс.

За 1996–2001 рр. надходження прямих інвестицій в економіку України зросли майже в 3 рази. Загальний обсяг цих інвестицій на 1 січня 2002 р. становив 4406,2 млн дол., що майже прирівнюється до обсягу інвестицій в основний капітал (72 %), але темп збільшення їх за рік невеликий (14,0 %), що свідчить про не дуже сприятливий клімат для інвесторів.

Приріст іноземних інвестицій у 2001 р. за рахунок грошових внесків становив 540,7 млн дол., що на 9,3 % менше порівняно з їх приростом за 2000 р.

За 9 місяців 2002 р. іноземними інвесторами було вкладено в економіку України 680,9 млн дол., що на 28,6 % більше від обсягів інвестування за відповідний період 2001 р. З країн СНД і Балтії надійшло 5,4 % загального обсягу інвестицій, з інших країн — 94,6 %. Основними формами залучення інвестицій були грошові внески — 40,6 %, внески у формі рухомого і нерухомого майна — 33,7 %. Разом з тим нерезидентами вилучено 274,7 млн дол. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну на 1 жовтня 2002 р. становив 4923,1 млн дол. Іноземні інвестиції вкладено у 8374 підприємства.

Складний процес входження іноземних інвестицій у країну, невисока довіра інвесторів до стабільності урядових рішень, відсутність стійких змін в економіці, невпевненість у політичній стабільності — основні перепони для їх надходження і зростання.

Безсумнівно, прозорість ринкових процесів, зменшення зарегульованості в питаннях надходження іноземних інвестицій сприятимуть розбудові економіки країни, зростанню внутрішнього ринку.

Спостерігається зниження активності інвесторів і брокерських компаній на фондовому ринку. Інвестори дуже обережно та пильно підходять до вибору об'єктів застосування своїх капіталів. Говорити про повальну зацікавленість до українського ринку акцій загалом, на жаль, не можна. Нестабільність валютного ринку посилює негативне ставлення до вітчизняного фондового ринку. Зацікавленість для стратегічних інвесторів мають акції енергогенеруючих та енергорозподільючих компаній, металургійного сектору.

Потрібні невідкладні заходи щодо розширення фондового ринку, підвищення його ролі у залученні інвестицій та перерозподілі капіталів у національній економіці, освоєнні емісії середньо- і довгострокових цінних паперів цільового інвестиційного призначення.

Залучення прямих іноземних інвестицій також доцільне в експортоспроможні галузі, оскільки це сприятиме переорієнтації зовнішньої торгівлі на нові товари і нові ринки. Пріоритетними повинні бути харчова промисловість, будівельна галузь, машинобудування для сільського господарства і харчової промисловості, видобуток корисних копалин, малий та середній бізнес.

Отже, усунення в максимально стислі строки всіх недоліків і створення ефективної системи формування капітальних ресурсів дадуть змогу істотно збільшити внутрішній інвестиційний потенціал країни та забезпечити реалізацію структурно-інноваційної стратегії.



Література

1. *Моніторинг* макроекономічних та галузевих показників / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. — 2002. — Вип. 12.
2. *Онишко С.* Структура інвестиційного ресурсу України та перспективи економічного зростання // *Економіст*. — 2001. — № 11. — С. 58–61.
3. *Послання* Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір. Концептуальні засади економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки // *Державність*. — 2002. — № 100. — С. 10–12.
4. *Статистичний* щорічник України за 2001 рік — К.: Техніка, 2002.
5. *Яворская Н.* Пенсионная рулетка повезет не всем // *Сегодня*. — 2002. — № 20. — С. 5.